

Het Gebied

Appelbergen Wim Woudman

Het bosgebied Appelbergen (37 ha) ligt op de Hondsrug ten oosten van Glimmen. Hoewel het veel kleiner is dan het zuidelijker gelegen Noordlaarderbos, is Appelbergen landschappelijk veel mooier, vanwege een grotere afwisseling in biotopen. Centraal in het bos ligt het enige stukje heide dat Haren nog rijk is en bovendien liggen oostelijk hiervan natte stukken hoogveen.

Ook ontleent Appelbergen zijn charme aan de vele grillig gevormde grove dennen en de talrijke heuveltjes in het centrale deel. De stukjes hoogveen zijn uniek voor onze provincie. Een soortgelijk biotoop met heide en grove dennen is elders in Groningen nog aanwezig in de "Wedderbergen", ten zuiden van Winschoten.

Zeer veel Groningers zijn wel eens in Appelbergen geweest. Op de fiets bijvoorbeeld, want op weg naar Drenthe ligt een route door Appelbergen en langs het Noordlaarderbos het meest voor de hand. Al voor de Tweede Wereldoorlog was het een geliefd recreatieterrein. Op drukke zomerse dagen zaten er honderden mensen op de heide. Met de tram, en later met de bus naar Harendermolen was Appelbergen vanuit de stad goed bereikbaar en ook met de "benenwagen" ging het nog wel.

Tegenwoordig is het er op zomerse dagen duidelijk rustiger dan vroeger. Het restaurant midden in het bos heeft het desondanks al die tijd volgehouden, maar het restaurant in Harendermolen, laatstelijk "Hoogenberg", is allang afgebroken. Ook het zwembad in Appelbergen is verdwenen; een onbegroeide zandvlakte van ongeveer 200 meter ten zuidoosten van de spoorbaan is het enige wat ervan overgebleven is.

Vegetatie

Vanouds was de centraal in het bos gelegen heide ook het centrum van het recreatie-vertier. Door de massale betreding vertoont de heide grote open plekken zonder enige begroeiing en brede uitgesleten paden. Desondanks groeiden tot in het begin van de jaren 70 interessante planten op de heide. Op de drogere delen van de heide was de gevlekte orchis vrij talrijk, en de even zeldzame wolverlei was er ook te vinden. Op een vochtiger stukje heide dicht bij het zwembad groeide het zeldzame beenbreek. Wat gebleven is zijn de algemenere heideplanten, zoals struikheide, stekelbrem, kruipbrem, liggend walstro en tormentil op de drogere delen.

Het grote veen heeft een min of meer duidelijke komvorm, wat goed te zien is als men aan de oostzijde op het pad rond de Appelbergen loopt. In het veen zijn diverse veenmossen en

de bruin-gele pollen van het gras pijpestrootje aspectbepalend. In de diepste veenputten treften we het veenpluis en eenarig wollegras aan, grassen die al van verre door hun "katoenpluimen" opvallen. Het veen van de Appelbergen is voor Groningen een bijzonderheid, maar in Drenthe zijn dergelijke hoogveenbegroeiingen gelukkig nog wat meer voorhanden. Het veen dankt zijn begroeiing aan het voedselarme water, dat zich in een komvormige verdieping verzamelde. Helaas is door het veen vroeger een begreppeling aangelegd, waardoor voedselrijk water vanuit de oostelijk gelegen weilanden en akkers via een duiker het veen instroomde. Hierdoor groeien storingsplanten als pitrus en sterrekroos plaatselijk in het veen. Het veen had ook te lijden van een geleidelijke uitdroging door de ligging in een waterwingebied. Door de verdroging kregen steeds meer bomen een kans zich te vestigen, vooral berken namen hand over hand toe.

Op de drogere delen van het veen is in de jaren 70 een reeks van zeldzame planten gevonden, karakteristiek voor voedselarme milieus, en wat Haren betreft vrijwel geheel tot Appelbergen beperkt: de vleesetende soorten kleine en ronde zonnedaauw, en verder rode en witte snavelbies, klokjesgentiaan, veenbes, veenbies en lavendelheide. De snavelbiezen en de gentianen zijn recentelijk sterk achteruitgegaan of vermoedelijk verdwenen.

De grove dennen zijn aspectbepalend voor het centrale deel van de Appelbergen. Aan de westzijde van de Hoge Hereweg zijn larixen aangeplant. Het grootste deel van het bos bestaat echter uit eiken en berken. Beuken zijn nauwelijks aanwezig. In de struiklaag vinden we onder andere lijsterbes, vuilboom en kamperfoelie. In de onderbegroeiing vallen de bloemen van salomonszegel, rankende helm-bloem, braam, drienerfmuur en hengel op. Naast ongeveer 134 soorten hogere planten zijn

in de Appelbergen 86 soorten mossen en 55 soorten paddestoelen aangetroffen.

Beheer

Appelbergen viel vele jaren onder het Ministerie van Defensie en werd zeer sporadisch als militair oefenterrein gebruikt, maar met ingang van 1994 zijn het gebied en het beheer ervan overgegaan in handen van Staatsbosbeheer. Staatsbosbeheer streeft naar een op natuurwaarden gericht beheer met recreatief medegebruik. Dit houdt in dat de ontwatering door middel van dammen wordt tegengegaan om de groei van het hoogveen te stimuleren, dat oud hout blijft staan of liggen, en dat het wandelgebeuren meer binnen de perken wordt gehouden. Er is in 1994 al stevig gekapt en gegraven om de oorspronkelijke openheid wat terug te brengen, en om amfibieën en reptielen meer kansen te geven. Enkele oude poelen zijn opnieuw uitgegraven.

Tabel 1. De soortenlijst van 1994, vergeleken met het aantal territoria van 1968 en 1969.

Het gaat hier om de territoria, die zijn vastgesteld ten noorden van de Leemweg en het terrein van de Buitenschool, en ten zuiden van de bebouwing van Glimmen. Soorten, die in 1994 niet en in 1968 en 1969 wel zijn vastgesteld, komen later aan de orde. Ze staan niet in de tabel. pm = niet geteld.

	1994	1968	1969		1994	1968	1969
Wilde Eend	13	4-5	6	Zwartkop	18	4-6	5-7
Nijlgans	1	-	-	Fluiter	2	1	1-2
Sperwer	1	-	-	Tijftjaf	21	6-8	6-7
Buizerd	1	-	-	Fitis	36	27-31	25-29
Fazant	5	pm	4-6	Goudhaan	1	?	3
Waterhoen	3	1-2	1	Grauwe Vliegenvanger	8	-	1
Holenduif	1	-	-	Bonte Vliegenvanger	4	-	1-4
Houtduif	15	15-20	15-20	Staartmees	2	(2)	1-2
Ransuil	1	1	1	Matkop	3	4-5	4-5
Bosuif	1	-	-	Zwarte Mees	1	-	-
Koekoek	1	-	-	Pimpelmees	26	4-8	7-10
Groene Specht	1	-	1	Koolmees	23	9-11	10-11
Grote Bonte Specht	9	1	1	Boomklever	1	-	-
Kleine Bonte Specht	1	-	-	Boomkruiper	10	(3)	2
Boompieper	3	3-4	3-4	Wielewaal	2	1	1-2
Winterkoning	43	8-9	6-8	Vlaamse Gaai	6	5	5
Roodborst	42	5-8	6-8	Kauw	1	-	-
Gekraagde Roodstaart	3	3-5	1-2	Zwarte Kraai	3	1-2	1
Merel	33	6-10	8-11	Spreeuw	7	pm	ca.5
Zanglijster	11	3-4	2-3	Vink	13	4-5	3-4
Grote Lijster	3	1-2	1-2	Goudvink	1	-	-
Tuinfluiter	13	9-15	4-8	Appelvink	1	-	-
				Rietgors	1	(1)	(1)

Vogels

In het voorjaar van 1994 is Appelbergen onderzocht volgens de door SOVON ontwikkelde methode van territoriumkartering voor het broedvogel-monitoring-project. Dat houdt in dat er minimaal zeven bezoeken worden afgelegd via een vaste route, van maart tot juli, rekening houdend met de piek-activiteit van de vogels. Enkele nachtbezoeken zijn daarnaast noodzakelijk. De interpretatie van de gegevens verloopt ook volgens bepaalde principes. Kaartmateriaal werd geleverd door Staatsbosbeheer. In 1968 en 1969 is Appelbergen voor het eerst op broedvogels geïnventariseerd, door de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJV afd. Groningen-zuid). Uit de jaren 70 zijn er incidentele broedvogeltellingen van Egbert Boekema. Zoals valt te zien in tabel 2 en 3 zaten drie van deze zes soorten voorheen in het gebied en zitten ze er nu buiten. Ook de Ekster zit uiteraard in de omgeving.

Tabel 2. Soorten, die in 1994 niet als territoriumhoudend werden vastgesteld, en in 1968 en/of 1969 wel aanwezig waren

	1968	1969
Wintertaling	2	1
Meerkoet	1	1
Tortelduif	1-2	-
Heggemus	-	1
Grasmus	3-5	(3)
Braamsluiper	(1)	1-3
Glanskop	(1)	1
Geelgors	2-3	2-3
Ekster	2-4	2-4

Tabel 3. Soorten buiten het onderzochte gebied, behalve het bungalowterrein, maar wel hoorbaar vanaf de route door Appelbergen in 1994.

Kievit	1 territorium; Onneres
Scholekster	1 territorium; Glimmeres
Grasmus	1 territorium; Onneres
Braamsluiper	1 territorium; Glimmen
Heggemus	2 territoria; + 1 bungalows
Huismus	x territoria; bungalows

Voorlopige conclusies bij vergelijking van de tellingen van 1968/69 en de jaren 70, met die van 1994.

De volgende soorten zijn definitief of tijdelijk verdwenen:

- Meerkoet: met het natter worden van het gebied is een terugkeer niet uit te sluiten.
- Wintertaling: in 1994 was er één roepend mannetje (territorium niet uitgesloten). Een soort die kan profiteren van het natte beheer.
- Tortelduif (in 1976 nog drie koerende vogels) en Geelgors (voor het laatst in 1972): de jammerlijke neergang van deze twee soorten stemt overeen met de landelijke trend.
- Glanskop: niet uit te sluiten in de toekomst gezien het incidenteel voorkomen in Noord-Nederland. Vrijwel jaarlijks zijn er waarnemingen in het Gorecht.

Volgens de nu geldende criteria voor het vaststellen van territoria, zou van de volgende soorten, die destijds onder "overige waarnemingen" vielen, nu gesproken kunnen worden van (per soort telkens één) territoria: Koekoek, Groene Specht, Zwarte Specht en Goudvink. Ook de Ransuil hoort hierbij: hiervan werden in 1969, 1970 en 1972 jongen gezien, maar om onduidelijke redenen werd deze vogel niet als broedvogel opgenomen.

Het totale aantal soorten uit 1969 komt dan uit op 45. Dit jaar waren het er ook 45. De netto winst is dus één soort. Destijds werd geconcludeerd tot een totaal van zo'n 150 territoria voor ca. 40 ha. dat betekende zo'n 37,5 territoria per 10 ha. Nu is sprake van 396 territoria, wat neerkomt op bijna 100 territoria per 10 ha. Ik ben echter bang, dat hier appels met peren worden vergeleken. Men was duidelijk voorzigtiger met het bepalen van territoria want het aantal bezoeken was vergelijkbaar met dat van 1994. Dit bleek ook al in de jaren 70: op 17 mei 1976 zongen (overdag!) 18 Roodborsten, beduidend meer dan bij de meermalige bezoeken in 1968/1969.

"Nieuwe" soorten in Appelbergen in 1994 (* voor 1994 zeker al aanwezig): Nijlgans, Sperwer*, Buizerd*, Holenduif, Bosuil*, Koe-

koek (wel waargenomen destijds), Kleine Bonte Specht*, Zwarte Mees*, Boomklever*, Kauw*, Goudvink*, Appelvink. In 1992 was er een mislukte broedpoging van de Havik.

Meer vogelwaarnemingen in 1994

- Canadese Gans: 30/3 1 ♂♀ laag overvliegend
- Bergeend: 13/5 1 ♂♀ rondvliegend
- Wintertaling: 22/4 1♂ roepend
- Bruine Kiekendief: 22/4 1♂ over n.O
- Havik: 30/3 1♀
- Kempshaan: 13/5 23 exx. over n.W
- Houtsnip: 22/3 1 ex.
- Noordse Gele Kwik: 1/5 2 exx. in berk in moeras
- Witte Kwikstaart: 22/3
- Zwarte Specht: 24/6 en 19/8
- Kramsvogel: 22/3
- Koperwiek: 30/3
- Ekster: 22/4; eenmalig gezien bij nest
- Sijs: 22/3
- Keep: 22/3
- Putter: 22/4

Overige waarnemingen:

- zoogdieren: eekhoorn, haas, konijn, ree, gewone dwergvleermuis, rosse vleermuis, laatvlieger.
- amfibieën: heikikker.
- reptielen: levendbarende hagedis, op "eilandjes" in moeras.

In 1994 is ook de adder waargenomen.

Opvallende ontwikkelingen

Als je de inventarisatieresultaten van toen en nu met elkaar vergelijkt zijn er - ondanks de verschillende inventarisatiemethoden - een aantal soorten drastisch in aantal toegenomen: Wilde Eend, Zwartkop, Koolmees, Tjiftjaf,

Grote Bonte Specht, Grauwe Vliegenvanger, Winterkoning, Pimpelmees, Roodborst, Boomkruiper, Merel, Vink, Zanglijster.

Het gaat merendeels om typische bosvogels - niet echt verbazend - waarvan er vier sterk afhankelijk zijn van boomholtes. De toename kan worden toegeschreven aan het ouder worden der bomen en de toenemende hoeveelheid dood hout. Andere soorten, zoals Winterkoning en Roodborst profiteren van betrekkelijk zachte winters. Of er bij bepaalde soorten sprake is van een geleidelijke toename, van een trend in de populatieontwikkeling, is op grond van de gegevens niet te achterhalen. Daarvoor moeten SOVON-onderzoeksresultaten geraadpleegd worden.

Opmerkelijk is nog, dat zowel de dag- als de nachtroofvogels aan het eind van de jaren 60, de jaren van de bekende landbouwvergiften, afwezig waren, op één waarneming van een Buizerd na.

Dankwoord

Aart van der Spoel, Egbert Boekema en Inez Hopkes.

Literatuur

- N.J.N. afd. Groningen-Zuid, 1972. Appelbergen, inventarisatie en beheer.
- Staatsbosbeheer, Voorlichting en PR, 1994. Welkom in Appelbergen, folder.
- Stockmann, L. 1994. Het nieuwe Appelbergen. in: Noorderbreedte (1994)4: 167.

*Wim Woudman Vogelzangsteeg 13
9479 TE Noordlaren Tel. 05906-2430*